

Az ötven éve elhunyt Gergely Jenő matematikus hármass élete

The triple life of the mathematician Eugen Gergely, who died fifty years ago

KÁSA Zoltán

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Marosvásárhelyi Kar
e-mail: kasa@ms.sapientia.ro

Abstract

In this article, we present the life and work of mathematician Eugen Gergely (Gergely Jenő in Hungarian), who was not only a secondary school teacher, and then university professor, but also a talented amateur painter.

Keywords: Eugen Gergely, mathematician, professor, amateur painter

Kivonat

Ebben a cikkben Gergely Jenő matematikus életét és munkásságát mutatjuk be, aki évekig nemcsak matematikatanár, majd egyetemi tanár volt, hanem amatőr festőművész is.

Kulcsszavak: Gergely Jenő, matematikus, egyetemi tanár, amatőr festőművész

BEVEZETŐ

Gergely Jenő (1896–1974) iskolás korában szeretett festeni, rajzolni, mégis matematika szakra iratkozott be a kolozsvári egyetemre. Miután megszerezte diplomáját 1918-ban, a kolozsvári Marianum katolikus leánynevelő intézetben vállalt tanári állást, de közben az egyetemen is gyakornokoskodott. Az impériumváltás miatt a Ferenc József Tudományegyetemen, amely kénytelen volt elmenekülni Kolozsvárról (budapesti kitérővel Szegedre), egyetemi tevékenységét nem folytathatta (hacsak nem költözött volna Szegedre). A második világháború után, a frissen alakult Bolyai Tudományegyetemen, később pedig az egyesített Babeş–Bolyai Tudományegyetemen tanított. Innen a hármasság: amatőr festő, középiskolai matematikatanár a Marianum 1948-as megszüntetéséig, majd egyetemi tanár és kutató.

1. kép. Feleségével

AZ AMATŐR FESTŐ

Annak ellenére, hogy katolikus vallású volt, a kolozsvári református gimnáziumban tanult 1902 és 1914 között, ahol 4 elemi és 8 gimnáziumi osztályt végzett. Kivéve néhány különleges tárgyat (céllovás, törvívás, gyorsírás, testgyakorlat), amelyekből csak *jó* minősítést kapott, mindenképp *jeles* tanuló volt mindvégig.

Gimnazista korában minden év végén jutalmat kapott rajzaiért, festményeiért. A könyvjutalom mellé pénzjutalom is járt (5 és 45 korona között, legtöbbször 30 korona¹). A szabadkézi rajz külön tantárgy volt, heti 2 órában tanították. Az első gimnáziumi osztályban, az évkönyv szerint, ezeken az órákon a következőket tanulták [11]:

„Rajzolás és festés minták és természet után; a különböző anyagok és rajzszerkezetek kezelési módjának tanulása, összetett színek keverése, gyors vázolás s a vázlat csinos és pontos kivitele rajzban és árnyékolása.

A kezdők stilizált leveleket, préselt leveleket, virágokat, majd teljes növényeket s különféle természeti és használati tárgyakat rajzoltak eleinte vázlatosan, később pontosan kidolgozva. Tanultak színkeverést s a harmonikus színek összetételét. A haladók nagyrészt a természetrajzi múzeumból kaptak tárgyakat a rajzolásához. Rajzoltak és festettek lepkéket, bogarakat, madarakat, állatokat, csigákat, préselt és élő növényeket és a rajzszerterében levő tárgyakat: magyaros motívumokkal díszített edényeket, gipsz reliefszeket s fejeket. A szabadban egyszerű használati tárgyakat, könnyebb tájrészleteket, egyes épületeket s épületsoportokat.”

Arról, hogy Gergely Jenő festett és rajzolt, először akkor hallottam, amikor lányától, Máriától, anyagokat kértem a halála 40. évfordulójára készített cikkemhez [8]. A kapott dokumentumok, különnyomatok között volt egy rajzfűzet is (A5-ös méretű rajzlapokból egybekötve), amely 16 rajzot és akvarellt tartalmazott, mind Gergely Jenő munkái. Mindkét belső borítón ott van a szerző aláírása. Összesen 27 lap van benne, sok üresen, és kettőt láthatóan kivágtak. A legtöbb rajz és akvarell 1926 és 1930 közötti dátummal van ellátva. Nagyon meglepődtem, hisz nem tudtam arról, hogy festett és rajzolt volna. Sőt, a kollégáim, akik személyesen is ismerték, sem tudtak erről semmit. Amikor rákérdeztem a lányára, hogy vannak-e még rajzok, festmények, nemmel válaszolt. Ildikó unokája viszont úgy emlékszik, hogy gyerekkorában sok rajzot és festményt látott nagypapjától az egyik nappaliban levő szekrény tetején. Sőt a nappali falán is több bekeretezett kép függött a nagytatától. A fűzet tartalma a 2. képen látható.

2022 januárjában meghívást kaptam egy kiállításra, abból az alkalomból, hogy Romániában január 10-én (Grigore Moisil híres román matematikus születésnapján) van a matematika, informatika és természettudományok napja. Tordán egy magángyűjtő Gergely Jenő rajzaiból és akvarelljeiből ebből az alkalomból rendezett kiállítást, és erre meghívott engem is (bonyolult úton jutott el hozzám, ebben a matematikus kollégáim segítettek neki). Gyűjteményében több mint száz rajz és akvarell van Gergely Jenőtől. Számomra ez a kiállítás és a gyűjtővel való megismerkedés azért volt fantasztikus, mert én csak a rajzfűzetről tudtam. Lánya halála után eladták a házat, így juthatott el a padlás egyik zugából egy láda képekkel, levelekkel a tordai műgyűjtőhöz, aki a Casa Colectiilor vezetője.²

2023 júniusában Gergely Jenő ezen munkáiból a Casa Colectiilor a kolozsvári egyetem matematika-informatika karának támogatásával kiállítást rendezett a Kolozs Megyei Könyvtárban, amely alkalomból megjelent egy album is Gergely Jenő munkáiból kétnyelvű életrajzi cikkekkel.³ Válogatás az albumból a 5. képen látható.

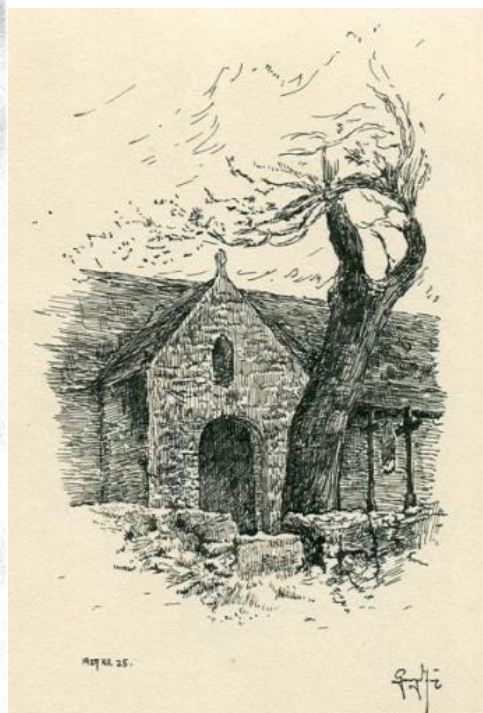
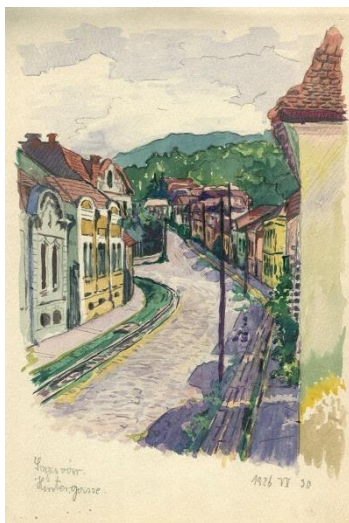
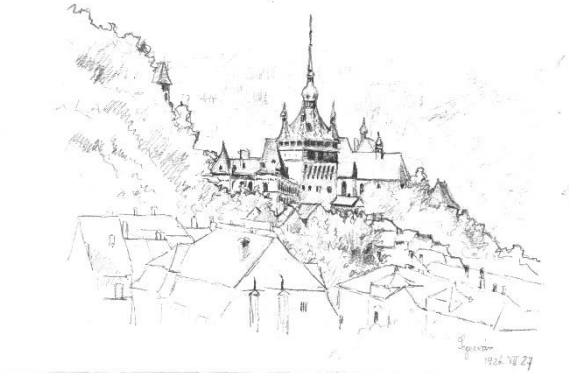
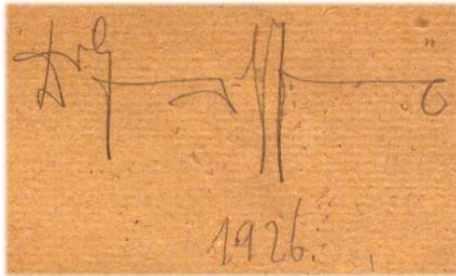
Érdeemes megjegyezni, hogy Mária nevű lánya gyermekkorában szintén rajzolt és festett (3. kép).

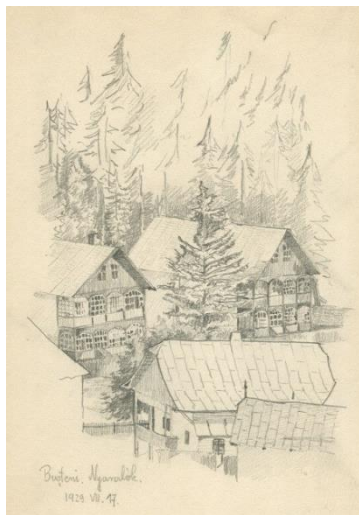
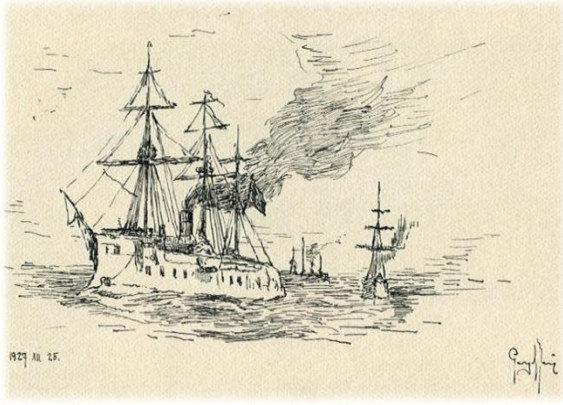
¹ Akkor egy évi előfizetés az *Ellenzék* c. napilapra 30 korona volt, a kollégiumi szállás pedig egy évre 40 korona.

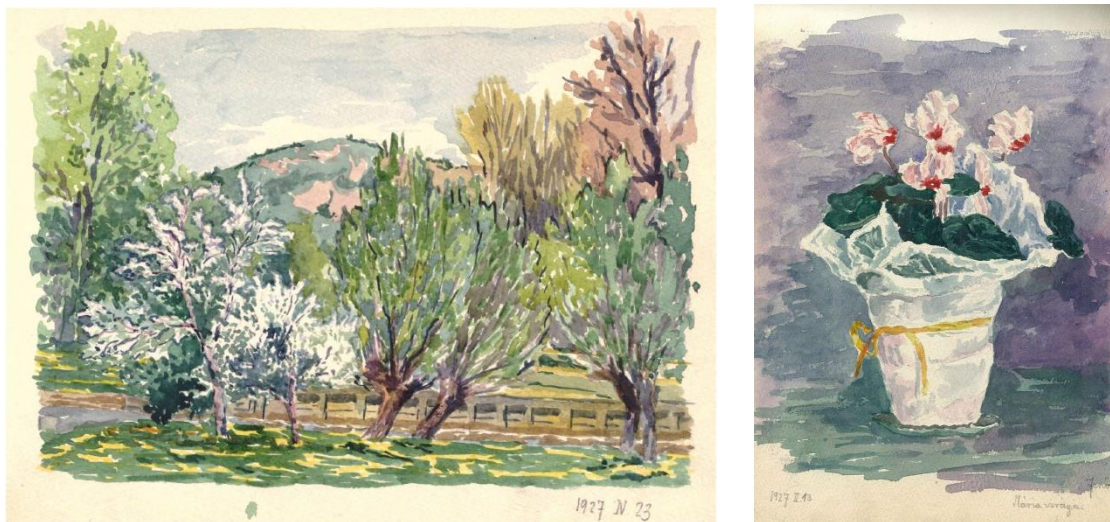
² Mladzsi Ionescu Zoltan, Casa Colectiilor, Torda, <https://www.facebook.com/p/Casa-Colectiilor-100068845651572/>

³ Gergely Jenő *Szimbiózis matematika és festészet között* című kiállítás és művészeti album bemutatója, <https://www.cs.ubbcluj.ro/gergely-jeno-szimbiózis-matematika-es-festeszet-kozott-cimu-kiallitas-es-muveszeti-album-bemutato/>

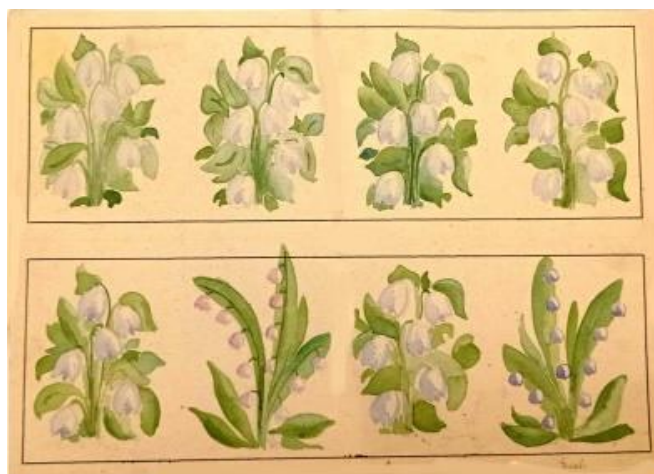
A rajzfüzet tartalma

2. kép. Gergely Jenő festményei és rajzai 1926 és 1930 között

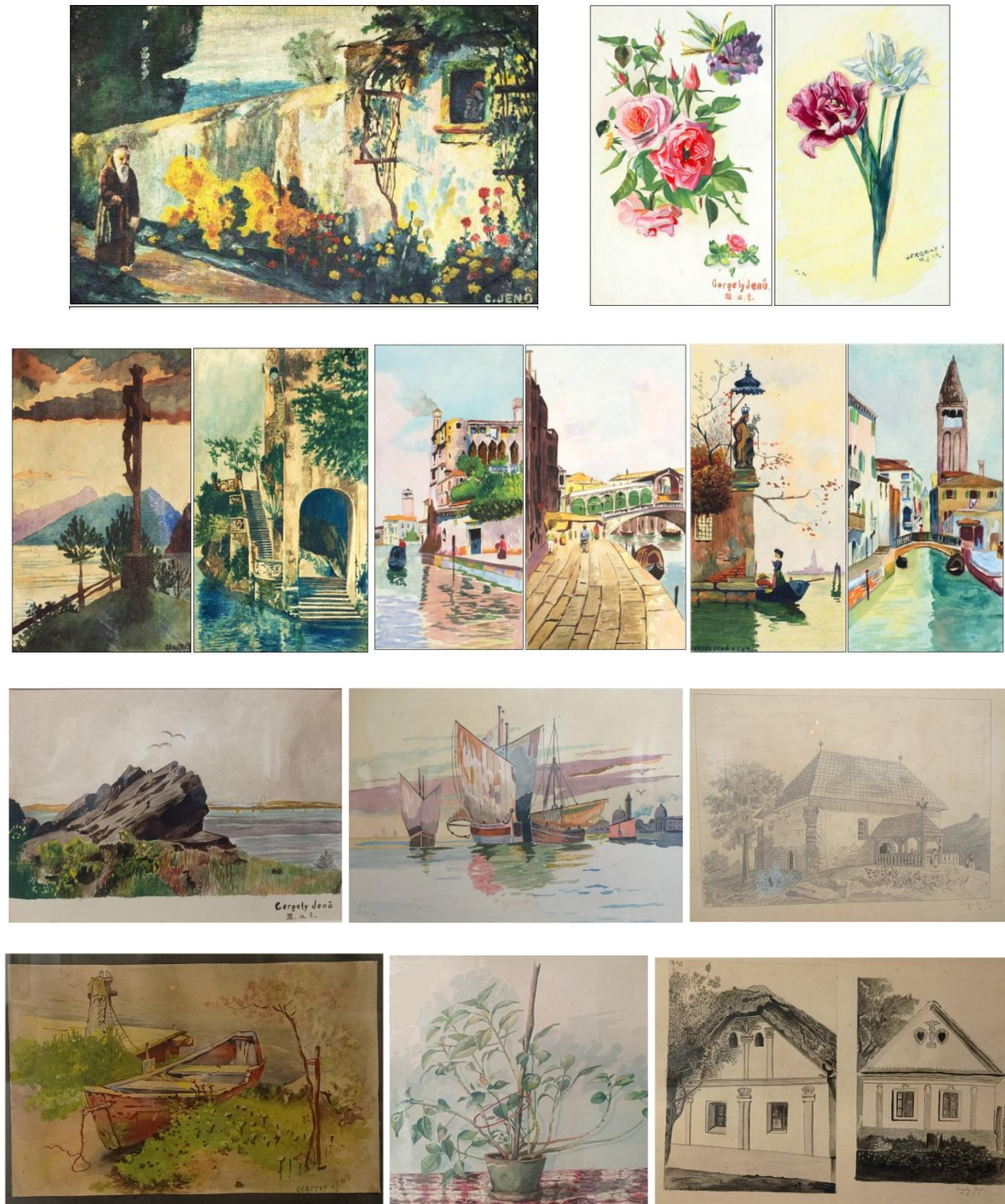
3. kép. A 12 éves Gergely Mária rajza

Gergely Jenő képeiről több szakembert is megkérdeztem. Az volt a véleményük, hogy ezek a rajzok és akvarellek meglepően jók. Bár érződik rajtuk a matematikus gondolkodás, a pontosságra való törekvés, itt-ott merevek egy kicsit. Szerintük tehetséges, jó szemű ember volt, aki akár művészi pályán is megállta volna a helyét.

Meglepő, hogy a festészet és a rajz terén megnyilvánuló tehetsége ellenére gimnáziumi éveit után mégsem a művészi pályát választotta. Bár ő maga nem magyarázta ezt meg sehol, életpályájából arra következtethetünk, hogy gimnáziumi éveit alatt felébredt benne a matematika iránti még nagyobb érdeklődés és szeretet is, amely végül győzött. A festészet és a rajz hobbi szintre sorolódott, mindaddig, amíg sokasodó matematikatanári és családfenntartói feladatai miatt teljesen fel nem hagyott velük. Ha mégis a művészi pályát választotta volna, akkor ma szegényebbek lennénk egy matematikussal, de esetleg gazdagabbak egy művésszel.

4. kép. Felvételek a kiállításról (2023. június 26.)

5. kép. Válogatás a kiállítás anyagából

A KÖZÉPISKOLAI TANÁR

1914 és 1918 között a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem matematika szakán tanult. Az 1918/19-es almanach szerint az 1917/18-as tanévben már gyakornok is volt az ábrázoló geometria tanszéken.⁴ Lakhelye ekkor: Kossuth Lajos utca 32. Az egyetem elvégzése után a kolozsvári Marianum Római Katolikus Leánynevelő Intézet világi rendes tanára lett, ahol matematikát, fizikát és ábrázoló geometriát tanított annak

⁴ Az első félében az ábrázoló geometriát Klug Lipót tanította az almanach szerint, de a második félében már Riesz Frigyes, miután Klugot nyugdíjazták 1917. augusztus 16-án.

1948-as megszüntetéséig (6. kép). Amennyiben a kolozsvári egyetemnek nem kellett volna elmenekülnie 1919-ben, minden bizonnyal ott folytatta volna karrierjét.⁵

Közben 1921-ben doktorált Szegeden, *Kettős integrálú variációproblémák változó határgörbével* című disszertációjával, tudományos irányítója Haar Alfréd, egykori kolozsvári tanára volt (7. kép).

6. kép. A Marianum épülete

A Marianum évkönyvei rendszeresen beszámoltak a tanárok tanításon kívüli tevékenységéről is. Így az 1940/41-es évkönyv felsorolja a intézet kiváló tankönyvíróit: Dr. Balogh Ernő, dr. Bitay Árpád, Brósz Ilona, dr. Gergely Jenő, Kotsis Mária Cecilia, dr. Rajka László, Xántus János és Xántusné Paull Aranka, akiknek könyveit eredményesen használta a magyar diákság. Az is szerepel az egyik évkönyvben, hogy Gergely Jenő továbbképzőn vett részt a nyári szünetben.

Az üzemi gyakorlatokat az előírt tanításterv alapján végezték. Ezeknek vezetésében résztvettek a szaktanárok: Salgó M. Charitina igazgató nővér, Bartkovszky Róza, Dombi Józsefné Nagy Erzsébet, dr. Gergely Jenő, Kárpát M. Leonarda és Xántus Jánosné Paull Aranka (1941/42-es évkönyv).

A tanári kar iskolán kívüli működéséről is beszámoltak. Dr. Gergely Jenő, a kolozsvári róm. kat. egyházközség választmányának és iskolaszékének tagja, az Eötvös Loránd Matematikai és Fizikai Társulat, az Erdélyi Múzeum Egylet, az Országos Magyar Sajtókamara tagja, az Irodai Gyorsírókat és Gépírókat Vizsgáló Országos Vizsgáló Bizottság alelnöke. A szülői értekezleten előadást tartott *Hogyan segít a fizika a háború megnyerésében* címen, és külpolitikai cikkeket írt a *Keleti Újságban* (1942/43-es évkönyv).

Középiskolai tanári éve alatt többször tartott előadást az Erdélyi Múzeum-Egyesület szakosztályi rendezvényein, amelyeket sokszor a nagyközönség előtt is megismételt, hozzájárulva ezzel a tudományok népszerűsítéséhez. A *Keleti Újság* és az *Ellenzék* beszámoltak ezen előadásokról: *A végesről és a végtelenről* (1924), *Az absztrakt terekről* (1937), *A kvantumelmélet* (1938), *A relativitás elve* (1939), *Századunk fizikai alap gondolata* (1939), *Sugarak a világűrben* (1940).

Tagja volt Erdélyi Múzeum-Egyesület természettudományi szakosztálya választmányának.

⁵ Kása Zoltán: A Ferenc József Tudományegyetem kezdete és vége, *Historia Scientiarum*, 46, 2009, pp. 24–27. https://emt.ro/sites/default/files/archivum/2017-12/msz46_0.pdf

494
-18.20.22
c. l. sz.

M á s o l a t .

A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztertől.
79.856 / 1941.V.2. szám.

Írtesíten tekintetességémet, hogy a 900 / 1941.M.E. sz. valamint a 24.300 / 1941.V.K.H.sz.rendelet alapján a fizetésemelkedés szempontjából beszámítható szolgálati idejének kezdőpont - jául egyelőre az 1922.évi április hó 30.napját állapítom meg és ennek alapján az állami rendszerű VII.fizetési osztály 3.fokának megfelelő 7. fizetési fokozatba sorozom be.

Felhívom, hogy a hivatall csaljét felettes hatósága által kijelölt helyen és időben tegye le.

A fizetésdöntéskötő államszolgálati utalványozására a m. Kir. Központi illetményhivatalt egyidejűleg utasítottam.

Budapest, 1941.március hó 18.napján.

K ö n a n s k.

Tökintetes Dr.Gergely Jenő urnak.

Állameti szolgálati kötelességben álló
r.k.karok.leányiskolai tanár.

K o l o z s v á r .

Hivatalos bizonyítvány.

Hivatalosan

bizonyítom, hogy

a Magyar Királyi Jenő Jenő

Tudományegyetem Tanácsa

Gergely Jenő urat, akinek
1896. évi november hó 22. napján a bölcsészeti
tudományok doktorává avatta.

Budapest, 1922. évi november hó 22. napján,

az egyetem számvetésének 18 évében.

Mányóczy
c. l. Rector.

A másolat hitelesül.

K o l o z s v á r , 1 9 4 1 . á p r i l i s 1 6 . - é n .

Jenő Jenő
igazgató.

7. kép. Igazolás a doktorrá avatásáról és az 1941-es fizetési besorolásáról

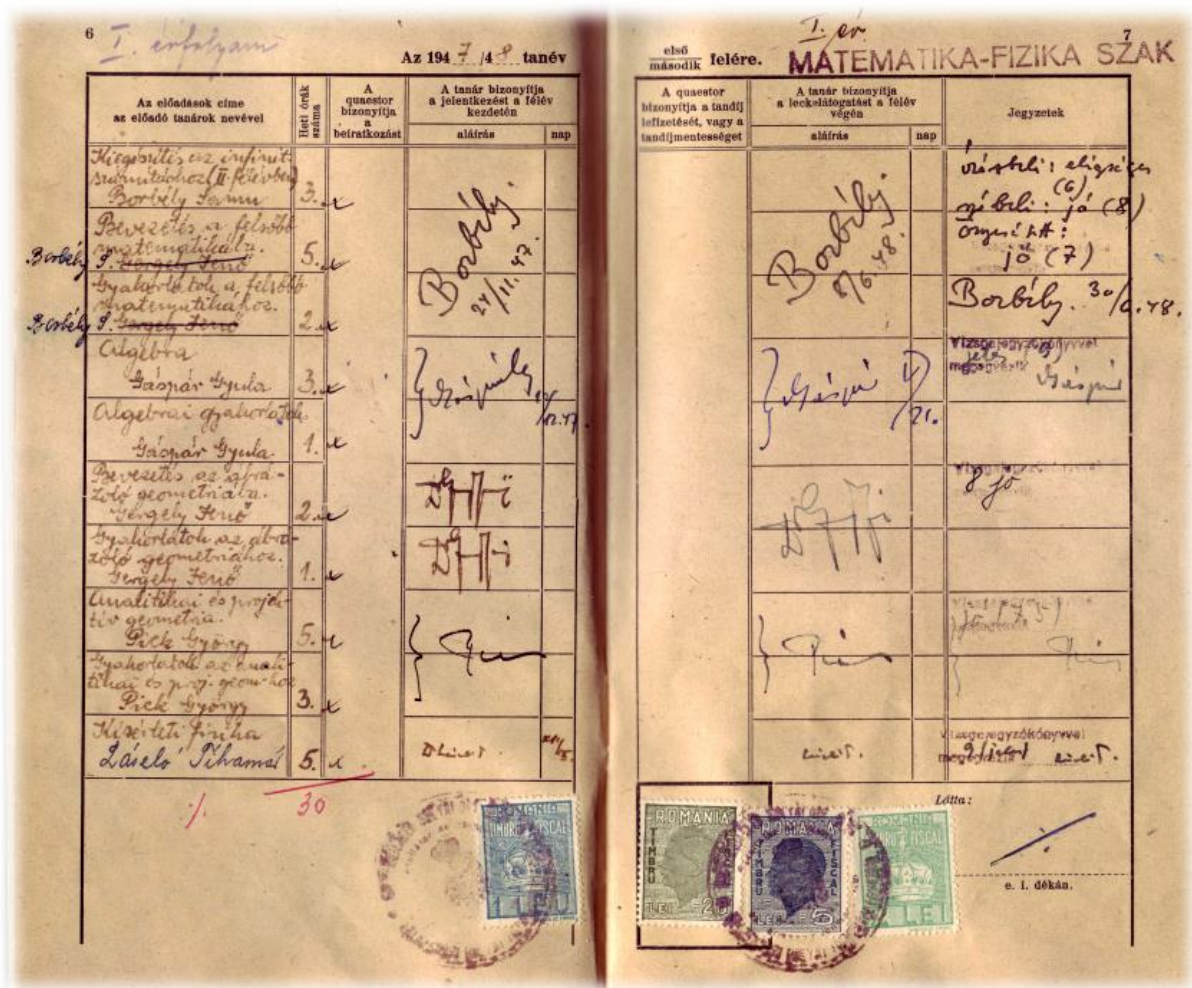
AZ EGYETEMI TANÁR

Gergely Jenő a Marianum 1948-as megszűntetése után került a Bolyai Tudományegyetemre, de már 1946-tól tartott órákat mint külsős [3]. Bitay László (1928–2018) leckekönyve, amelynek egyik oldalát mellékeljük a 8. képen, bizonyíték arra, hogy Gergely Jenő az 1947/48-as tanévben az 1. évfolyamnak ábrázoló geometriát tanított (2 óra előadás, 1 óra gyakorlat)

Az egyetemen először az algebra és analízis tanszéken dolgozott (tanszékvezető Cseke Vilmos volt), később átkerült a geometria tanszékre mint tanszékvezető docens (itt voltak még: Radó Ferenc, T. Tóth Sándor docensek, valamint Bitay László és Orbán Béla tanársegédek) [10]. A Bolyai Tudományegyetemen a következő tantárgyakat tanította [3]:

- számelmélet,
- bevezetés az ábrázoló geometriába,
- az analízis geometria alkalmazásai,
- elemi matematika,
- topológia,
- a matematikai fizika differenciálegyenletei,
- ábrázoló geometria,
- differenciálegyenletek,
- differenciálegyenletek matematikai és fizikai alkalmazásai,
- kiegészítések az elemi matematikához,
- kiegészítések a felsőbb matematikához,
- algebra,
- matematikai analízis,
- differenciálgeometria,
- a geometria alapjai (ezen belül Bolyai-geometria),
- kiegészítések az aritmetikához, geometriához és analízishez.

1963-ban betegsége miatt nyugdíjazták, de konzultáns professzorként⁶ még 1966-ig dolgozott az egyetemen.

8. kép. Bitay László leckekönyvének egy oldala.

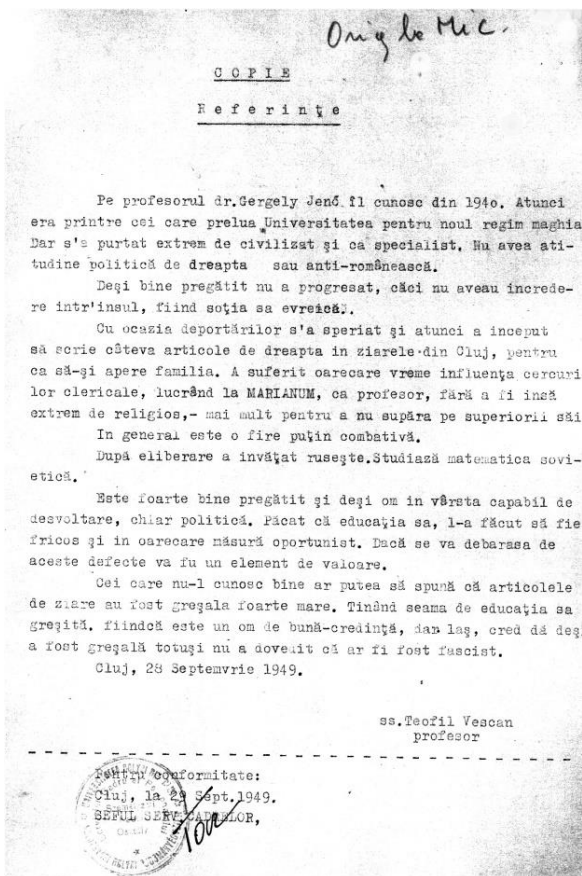
A Babeş–Bolyai Tudományegyetem levéltárában található egy Teofil Vescan⁷ egyetemi tanár által írt vélemény Gergely Jenőről, amely lényegében megvédi Gergely Jenőt attól a vádtól, hogy az akkori kommunista rendszer ellensége lenne. Az ismert professzor és baloldali értelmiség véleménye minden bizonnyal sokat segített abban, hogy Gergely Jenő az egyetemen maradhatott, hisz akkor sokkal kisebb vádakkal is menesztettek embereket. A vélemény eredetiben és fordításban a 9. képen található.

Nem tudni, hogy Vescan milyen cikkekre gondolt, és mi volt pontosan a vád, de az tény, hogy Gergely Jenő szerkesztője volt a Keleti Újságnak⁸ [5], amelybe több cikket írt, főleg a második világháború idején. Talán valamelyik politikai összefoglalójára gondolhatott.

⁶ A konzultáns professzor a mai emeritus professzorhoz hasonló titulus volt 1989 előtt.

⁷ Teofil T. Vescan (Pozsony, 1913 – Jászvásár, 1963) fizikus, egyetemi tanár, 1945 és 1948 között a Bolyai Tudományegyetem tanára, apja Teofil Vescan (1886–1960) banktisztviselő, anyja Nyiresi Ilona (1885–1966), felesége Bernád Ágnes (1928–1984) matematika–fizika szakos tanár volt.

⁸ Meghalt Gergely Antal, *Keleti Újság*, 1941. dec. 23. 5. old. <https://digiteka.ro/>

MÁSOLAT Referencia

Dr. Gergely Jenő professzort 1940 óta ismerem. Akkor azok között volt, akik átvették az egyetemet az új magyar rendszer alatt. De rendkívül civilizáltan és szakemberként viselkedett. Nem volt jobboldali vagy románellenes politikai hozzáállása.

Bár jól felkészült volt, nem fejlődött, mert nem bízott magában, zsidó felesége miatt⁹.

A deportálások alkalmával megijedt, és elkezdett jobboldali cikkeket írni a kolozsvári újságokba, hogy megvédje családját. Egy ideig papi körök befolyása alatt állt, mivel a MARIANUMban dolgozott tanárként, de anélkül, hogy nagyon vallásos lett volna, inkább csak azért, hogy ne haragítsa magára feletteseit.

Általában kevésbé harcias jellegű.

A felszabadulás után megtanult oroszul. Tanulmányozza a szovjet matematikát. Nagyon felkészült, és bár idős ember, képes fejlődni, de még politikai értelemben is. Kár, hogy neveltetése félőssé és némileg opportunistává tette. Ha megszabadul ezektől a hibáktól, értékes ember lesz.

Aki nem ismeri jól, azt mondhatja, hogy azok az újságcikkek nagy hibának számítanak. Figyelembe véve a rossz neveltetését, és mivel jóhiszemű, de gyáva ember, úgy gondolom, hogy bár hiba volt, amit tett, mégsem igazolódott be, hogy fasiszta lett volna.

Kolozsvár, 1949. szeptember 28.

ss. Teofil Vescan¹⁰
egyetemi tanár

9. kép. Teofil Vescan professzor véleménye

Tudományos munkássága

Tudományos kutatási területei: a nemeuklideszi geometria, főleg a Bolyai- és Lobacsevszkij-geometria, valamint a Hilbert-féle terek. Foglalkozott felületek osztályozásával, az oválisok poláris elméletével, szeparábilis Hilbert-terekben n -dimenziós varietásokkal. Jelentek meg cikkei a geometria gyakorlati alkalmazásairól is (pl. fogaskerék-profilok kialakítása, elemi részecskék fizikája).

Sokat foglalkoztatták a geometria (és elsősorban a differenciálgeometria) alapjai. Bernhard Riemann geometriai alapfogolatairól és hipotéziseiről szóló tanulmányát lefordította románra, és magyarázatokkal látta le.

Érdekes, hogy Gergely Jenő három évtizednyi középiskolai tanárkodás után, annak ellenére, hogy korábban nem volt alkalma érdemi kutatást folytatni, az egyetemen az egyik legnehezebb matematikai témával is foglalkozott, mégpedig a nemeuklideszi geometriával. Annak idején, a Ferenc József Tudományegyetemen tanították a Bolyai-geometriát (pl. Vályi Gyula, Schlesinger Lajos, Dávid Lajos), de 1914 és 1918 között, amikor Gergely Jenő az egyetem diákja volt, az egyetemi almanachok szerint egyáltalán nem volt ilyen témájú előadás, hacsak Haar Alfréd az 1917/18-as tanévben a *Válogatott fejezetek a felsőbb geometriából* című tantárgyában nem tért ki erre.

⁹ A sógora volt zsidó, nem a felesége.

¹⁰ Ekkor, 1949-ben már a Victor Babeș Tudományegyetemen tanított.

Egyetemi oktatóként aktívan részt vett Bolyai János és Bolyai Farkas kultuszának terjesztésében. Bolyai János születésének 150. évfordulójára emlékkönyvet adtak ki, és ebben a kötetben Gergely Jenőnek is van tanulmánya: *A nem-euklideszi geometria ismertetése Bolyai János „Appendix”-e nyomán.*¹¹

Idézünk az akkori sajtóban megjelent cikkekből.

„Hazai magyar nyelvű tudományos könyvkiadásunk jelentős eseménye a Bolyai Tudományegyetem tízéves fennállására készült több mint félezer oldalas díszes kiállítású emlékkönyv, amelynek írói között ott találjuk az egyetem alapításában és vezetésében részvevő idősebb tudósokat, épp úgy, mint az általuk nevelt legkiválóbb fiatalokat. A könyv az első nagyszabású és tudományos igényű olyan tanulmánykötet népköztársaságunkban, mely hazai magyar tudományos életünk eredményeit és hiányait egyaránt híven tükrözi. A tanulmányok két nagy csoportra oszlanak és felölelik mind a természettudományok, mind a társadalomtudományok legfontosabb területeit.” (*Igazság*, 1956. aug. 21.) Ebben a könyvben Gergely Jenőnek két dolgozata van (cikkei listájában az 7. és 8.).

„Bolyai Farkas halálának 100. évfordulója alkalmából a Bolyai Tudományegyetem tanárai és hallgatói ünnepi gyűlésen emlékeznek meg az erdélyi származású nagy tudósról. Az emlékülést november 20-án, kedden délben 13 órai kezdettel tartják az egyetem Arany János utcai épületének dísztermében. Ugyancsak kedden, délután 17 órakor, Gergely Jenő előadótanár, Pálffy Antal marosvásárhelyi középiskolai tanár és Abafái Gusztáv¹² az Akadémia kolozsvári fiókjának munkatársa ismertetik Bolyai Farkas matematikai, pedagógiai és irodalmi munkásságát.” (*Igazság*, 1956. nov. 18.)

„1956. december 14-én délután fél ötkor az Egyetemiek Háza nagytermében a Victor Babeş és Bolyai egyetemek közös háromnapos tudományos ülészakának megnyitója.

A szakosztályok ülésein számos tudományos, egyéni kutatáson alapuló és az eddigi eredményeket összesítő munkát vitatnak majd meg. Így: Popovici Tiberiu professzor, az RNK Akadémiájának levelező tagja: *A természetes számok reprezentációja valamely bázis segítségével*; Gergely Jenő előadótanár: *A Lobacsevszkij–Bolyai tér néhány egyenesvonalú felület-típusáról.*” (*Igazság*, 1956. dec. 14.)

Márton Gyula prorektor *A Bolyai-egyetem tudományos tevékenységéről* című írásában írja: „A matematika-fizika kar tanszemélyzeti tagjai közül László Tihamér egyetemi tanár és Gergely Jenő előadótanár kutatásait emeljük ki.” (*Igazság*, 1957. március 2.)

Bolyai János halálának 100. évfordulója alkalmából emlékünnepeket rendeztek Kolozsváron. „Az elnökségben helyet foglaltak: Barbu Cornel, a tartományi pártbizottság titkára, Daicoviciu Constantin akadémikus, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem rektora, Nyárádi Erasmus akadémikus, Popovici Tiberiu, az RNK¹³ Akadémiájának levelező tagja, a kolozsvári Számítási Intézet igazgatója, Pora Eugen, az RNK Akadémiájának levelező tagja, az RNK Akadémiája kolozsvári fiókjának titkára, Demeter János egyetemi tanár, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem prorektora, Pick Gheorghe egyetemi tanár, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem matematika-fizika karának dékánja, Gergely Jenő egyetemi tanár, Topan Vasile, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem pártbizottságának titkára, valamint Toma Olivia és Kókai Ilona, az egyetem matematika-fizika karának hallgatói.” (*Igazság*, 1960. jan. 28.) Gergely Jenő Bolyai János és Lobacsevszkij geometriáját ismertette, amelyről az újság hosszasan beszámolt.

„1952-ben, Bolyai János születésének 150. évfordulóján a Bolyai Egyetem matematika karán kiállítást rendeztünk az egyetem aulájában. A kiállítás fő irányítói Gergely Jenő és a matematikatörténet előadója, Tóth Sándor volt. Ebből az alkalomból az egyetem emlékkönyvet jelentetett meg *Bolyai János élete és műve* címen. E könyv egyik legértékesebb fejezetét, Bolyai Appendixének ismertetését a professzor úr írta. A kiállítás anyagát átszállították a marosvásárhelyi Bolyai múzeumba, ahol egy része ma is megtekinthető. A professzor úr a matematika sok ágához értett, kedvenc tárgya mégis inkább a geometria volt. E sorok írója sok indíttatást kapott tőle. Még ma is hallom az általa gyakran idézett Felix Klein-szöveget: «szívből sajnállok minden olyan matematikust, akit a természet nem ruházott fel élénk térszemlélettel.»” (Bitay László, *Szabadság*, 2009. aug. 18.)

Egyetemi tanársága mellett dolgozott a Román Akadémia kolozsvári Számítási Intézetében is (1954 és 1963 között), amelynek vezetője Tiberiu Popoviciu akadémikus volt, aki szorgalmazta az alkalmazott matematikai kutatásokat és a számítógép-fejlesztéseket is, innen az intézet neve is. Az intézetbeli munkásságáról egy 1958-ban megjelent újságcikkből értesülhetünk:

„Az Intézetnek a gyakorlati feladatokkal leginkább összekapcsolódó osztálya a számítási laboratórium, amelynek főfeladata az elméleti kutatásokon kívül a számítások tényleges kivitelezése. A Gergely Jenő

¹¹ *Bolyai János élete és munkássága*, Állami Tudományos Könyvkiadó, Bukarest, 1953. Gergely Jenő cikke a 179–226. oldalakon van.

¹² Helyesen: Abafáy Gusztáv.

¹³ RNK = Román Népköztársaság

egyetemi tanár vezette, 7 tagú munkaközösség emellett más intézményektől, vállalatoktól kapott problémák megoldásával is foglalkozik. Így például az Ernst Thälmann traktorgyártól 2 problémát kapott nemrég az Intézet egyes szerszámok formáinak kiszámítására. A munkaközösség elkészítette a segéd táblázatokat és az úgynevezett nomogramokat, amelyeknek segítségével a gyár mérnökei könnyen elvégzik a további számításokat. A Könnyűipari Minisztérium bukaresti Tervező Intézete számára ugyancsak kidolgozták egy üvegipari probléma kiszámítási módszerét. További számítási problémákat oldott meg sikeresen az említett munkaközösség a kolozsvári Csillagvizsgálónak, valamint a Steagul Roșu autógyárnak. A számítási laboratórium gyakran nem végez effektív kiszámításokat a kívülről kapott problémákban, hanem megadja azokat a matematikai módszereket, amelyek révén a számítást az illető egységben könnyen elvégezhetik.” (Igazság, 1958. jún. 26.)

Tanulmányai, cikkei¹⁴

Tudományos cikkeit többnyire Gergely Eugen néven közölte.

1. Gergely, E.: Über die Variation von Doppelintegralen mit variierender Begrenzungslinie. *Acta Sci. Math. (Szeged)* 2:3-3(1924-26) pp. 139–146 (1926).
2. <http://pub.acta.hu/acta/showCustomerVolume.action?id=5077&dataObjectType=volume&noDataSet=true&style=>
3. Gergely Jenő: A nemeuklidészi geometria ismertetése Bolyai „Appendix”-e nyomán. in: *Bolyai János élete és műve* (Tudományos Könyvkiadó, Bukarest 1953).
4. Gergely, E.: Clasificarea suprafețelor pe baza geometriei lor intrinseci, *Acad. Republ. Popul. Romîne, Fil. Cluj, Studii Cerc. Ști.*, vol. 5, nr. 3-4, 27-44 (1954).
5. Gergely, Eugen: Clasificarea suprafețelor bazată pe geometria intrinsecă, *Comun. Acad. Republ. Popul. Romîne* vol. 5, nr. 1. 27-30 (1955).
6. Gergely, Eugen: Despre conurile și conicele geometriei lui Lobacevski-Bolyai, *Acad. Republ. Popul. Romîne, Bul. Ști., Sect. Ști. Mat. Fiz.* 7, 1025-1034 (1955).
7. Gergely J.: A Lobacevszkij–Bolyai sík egyenes sorainak elemi geometriája. A Lobacevszkij–Bolyai sík bővítése, *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945–1955*. pp. 15–26. (1955)
8. Kiss Á.; Gergely J.: Egy felületosztályról, amelynél a görbületi vonalak mindkét rendszere síkgörbe, *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945–1955*. pp. 27–31. (1955)
9. Gergely, E. : Geometria suprafețelor convexe și legătura lor geometria diferențială, *Lucr. Consfătuirii de Geometrie diferențială din 9-12 iunie 1955, Timișoara*, 69-87. (1956)
10. Radó, Fr.; Bal, L.; Gergely, E.; Ionescu, Gh. Reprezentarea ecuațiilor cu patru variabile cu ajutorul nomogramei romboidale. *Lucrările Consfătuirii de Geometrie diferențială din 9-12 iunie 1955, Timișoara*, 361-366. (1956)
11. Gergely, Eugen: Generalizarea teoriei polare asupra ovalelor și ovaloidelor, *Comunicările Acad. Republ. Popul. Romîne* 7, 307-311 (1957).
12. Gergely, Eugen: Teoria polară a ovalelor și ovaloidelor, *Acad. Republ. Popul. Romîne, Fil. Cluj, Studii Cerc. Mat.* 8, No.1-2, 143–160 (1958).
13. Nicolescu, M.; Pic, G.; Ionescu, D.V.; Gergely, E.; Némethi, L.; Bal, L.; Radó, F. : Activitatea matematică a profesorului Tiberiu Popoviciu, *Acad. Republ. Popul. Romîne, Fil. Cluj. Studii Cerc. Mat.* 8, No. 1-2, 7-19 (1958).
14. Gergely, E. : Eine Verallgemeinerung der polaren Theorie auf Eilinie und Eifläche. *Mathematica, Cluj* 1 (24), 221-237 (1959).
15. Gergely, E.: Despre unele clase de varietăți n -dimensionale în spațiile separabile al lui Hilbert, *Acad. Repub. Popul. Romine, Fil. Cluj, Inst. Calcul, Studii Cerc. Mat.* 11, 267-271 (1960).
16. Gergely, E.: Probleme din geometria varietăților n -dimensionale în spațiile separabile ale lui Hilbert, *Acad. Republicii Populare Romîne, Fil. Cluj. Inst. Calcul, Studii Cerc. Mat.* 11, nr. 1, 15-19 (1960).
17. Gergely, E.: Despre ovale pe baza ecuațiilor intrinseci. *Stud. Univ. Babes-Bolyai, Ser. I, fasc. 1, Mathematica-Physica*, 175-180 (1960).

¹⁴ A Zentralblatt für Mathematik (zbMath Open), a Mathematical Reviews (MathSciNet) és [3] alapján.

18. Gergely, Eugen: Elementare Geometrie der Geradenbüschel der Lobatschewski-Bolyaischen Ebene. Erweiterung der Lobatschewski-Bolyaischen Ebene. *Mathematica, Cluj* 2 (25), 41-53 (1960).
19. Gergely, E.; Maros, D.: Asupra abaterilor dintre flancurile melcilor prelucrate de scule cu profile rectilinii, *Acad. Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, Institutul de Calcul, Studii Cerc. Mat. (Cluj), Fasciculă anexă*, vol 11. pp. 81–100 (1960)
20. Gergely, E.; Maros, D.: Über die Abweichungen zwischen den mit geradprofiligen Werkzeugen bearbeiteten Flankenprofilen von Schnecken. *Mathematica, Cluj* vol. 3 (26), nr. 1. pp. 19–38 (1961).
21. Gergely, E.; Maros, D.; Munteanu, E.: Über die Abweichungen zwischen den mit geradprofiligen Werkzeugen bearbeiteten Flankenprofilen von Schnecken. *Mathematica, Cluj* vol. 3 (26), nr. 2. pp. 273–296 (1961).
22. Gergely, E.: Corpuri convexe și suprafețe convexe complete în spațiul lui Lobacevski-Bolyai, *Stud. Univ. Babeș-Bolyai, Ser. Math.-Phys.* vol. 6, nr .1, pp. 77–80 (1961).
23. Gergely, E.: Despre unele probleme privind varietățile din spațiul separabil al lui Hilbert și aplicații ale lor la studiul particulelor elementare, *Acad. Repub. Popul. Romine, Fil. Cluj, Inst. Calcul, Studii Cerc. Mat.* 12, 251-255 (1961).
24. Gergely, E.: Varietățile n -dimensionale în spațiile Hilbert considerate ca spații de distanță, *Acad. Repub. Popul. Romine, Fil. Cluj, Inst. Calcul, Studii Cerc. Mat.* vol. 12, pp. 59–63 (1961).
25. Gergely Jenő: A szeparábilis Hilbert-tér n -dimenziós varietásairól, *Deuxième Congrès mathématiques hongrois. Second Hungarian Mathematical Congress. Zweiter ungarischer mathematischer Kongress. Budapest. August 1960. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1961.* vol. 2. 53–58.
26. Gergely, Eugen: On the varieties of n -dimension in the separable space of Hilbert and their application in the theory of microparticles. *Mathematica (Cluj)* vol. 4 (27) nr. 2, pp. 235–240 (1962).
27. Gergely, E. : Unele chestiuni în legătură cu teoria ovalelor și ovaloidelor. *Lucr. Consfăturii Geom. Topol., Iași 1958*, pp. 95-97 (1962).

Könyvei

1. Gergely Jenő: *Algebra* (tankönyv a középiskolák VI. osztálya számára, Kolozsvár 1937)
2. Gergely Jenő: *Közönséges differenciálegyenletek* (egyetemi jegyzet, Tanügyi Sokszorosító, Kolozsvár 1951)
3. Gergely Jenő, Kiss Árpád: *Bevezetés a differenciálgeometriába* (egyetemi jegyzet, Tanügyi Sokszorosító, Kolozsvár 1957)
4. Gergely, E.: *Ipotezele care stau la baza geometriei lui B. Riemann. Studii și comentarii*, Bucuresti, Editura Tehnica. 76 pag. (1963).

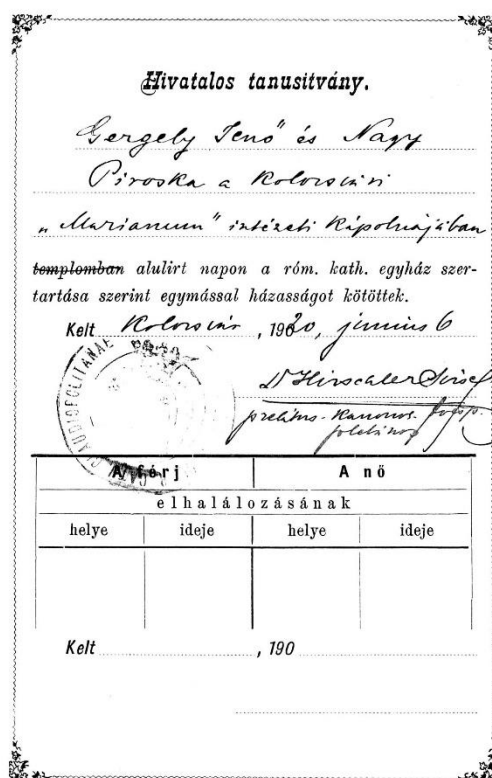
CSALÁDJA

Apja Gergely Antal (1863–1941), cipész, anyja Bruckner Berta (1867?–1936?) háztartásbeli. Gergely Jenő 1896. március 4-én született Kolozsváron. A Kossuth Lajos utca 32. sz. alatt laktak, apjának a műhelye ugyanabban az utcában volt, de a szemközti oldalon (közel a Postakert utcához). 1920-ban feleségül vette Nagy Piroskát (1899–1992). 1931-ben házat építettek az Andrássy utca (ma Gruia) 14. szám alatt, ahol haláláig lakott családjával.

Két lányuk született, Mária és Piroška. A következő táblázat Gergely Jenő leszármazottjait tartalmazza.

gyermek	unokái	dédunokái	ükunokái
Béldiné Gergely Mária (1927–2018) gyermekorvos,	ifj. Béldi Miklós (1954)	Béldi Melinda (1980)	
férje id. gróf Béldi Miklós (1925–2007), tanár, ornitológus	Béldi István (1957–2008)	Béldi Tímea (1983)	Szabó-Béldi Hunor (2015)
			Szabó-Béldi Dávid (2018)
B. Gergely Piroska (1932–2019) nyelvész, egyetemi tanár	Székely Ildikó sz. Benedek Ildikó (1958)	Székely Tamás (1984)	
		Székely Bálint (1985)	
férje Benedek Gergely (1930–2021) szlavista nyelvész, egyetemi docens			

Hosszú betegség után 1974. május 15-én hunyt el. Sírja a Házsongárdi temetőben van (I. c. parcella, jobb oldali út bal oldalán).

9- kép. Családi lap az esküvő bejegyzésével

10. kép. Gruia utca 14. sz.

+

Fájó szívvel tudatjuk, hogy a szerető hitvestárs, édesapa, nagyapa, testvér és rokon

Dr. docens Gergely Jenő

nyugalmazott egyetemi tanár

1974. május 15-én hosszas betegség után elhunyt. Munkásságának eredményei a tudományban, emberisége tanítványainak és hozzátartozóinak emlékében továbbra is élni fog. Nyugodjék csendesen!

Temetése a róm. kat. egyház szertartása szerint f. hó 17-én, du. fél három órakor lesz a Házsongárdi temető nagykápolnájából.

Kolozsvár, 1974. május 15.

<p>Dr. Gergely Jenőné felesége Béldi Miklósné dr. Gergely Mária Benedek Gergelyné Gergely Piroska leányai Nagy Kálmánné Gergely Rozália testvére Béldi Miklós Benedek Gergely vejei</p>	<p>A gyászoló család. Béldi Miklós, Béldi István, Benedek Ildikó unokái Nagy Kálmán, Buchwald Béláné és Stauble Györgyné sógorai és sógornői és többi rokonai</p>
---	--

I. P. Cluj, 1974-11310, 100 ex.

11. kép. Gyászjelentése

12. kép. Sírja a Házsongárdi temetőben

Befejezésül idézzük Bitay László (1928–2018) matematikus, egyetemi oktató Gergely Jenőről írt jellemzését:

„Diákjaihoz, tanártársaihoz mindig messzemenő jóindulattal és segítőkészséggel viszonyult. Erről egy személyes élményem révén is meggyőződhettem, amikor harmadéves koromban egyik vizsgájára készülődve hirtelen meg kellett operálnom vakbélgyulladásal. Mikor megtudta, hogy mi történt velem, nemcsak bejött meglátogatni a kórházba, de le is vizsgáztatott a kórházi ágyon, hogy ne legyek kénytelen öszire halasztani a vizsgámat. Idős korára ágynak esett, s egész haláláig már nem hagyhatta azt el. Nagyobbik, orvos leánya önfeláldozó ápolásának köszönhetően mindaddig élhetett, amíg a tudomány még szembe tudott szállni a természettel.” (Szabadság, 2009. aug. 19.)

Hasonlóan dicséző módon emlékeztek Gergely Jenőre a *Matematika a Bolyain* című dokumentumfilm interjúalanyai is.¹⁵

KÖNYVÉSZET

1. Gheorghe Șt. Andonie: *Istoria matematicii din România*, Ed. Științifică, București, 1967.
2. Kolombán József: *A kolozsvári matematika kialakulása*, in: 125 éves a kolozsvári egyetem, Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 1999 (szerk. Cseke Péter, Hauer Melinda). A tanulmány internetes változata: <https://www.cs.ubbcluj.ro/~kasa/KolumbanJ.htm>
3. Kiss Sándor: *Matematikus a XX. század viharában. Maurer Gyula életpályája*. Erdélyi Múzeum-Egyesület Kolozsvár, Appendix Kiadó Marosvásárhely, 2003.
4. Maurer I. Gyula: *Romániai magyar matematikai és csillagászati szakirodalom*, NME Közleményei Miskolc. sorozat. Természettudományok. 27 (1988) kötet. 137–147.
5. Romániai magyar irodalmi lexikon. <https://kriterion.ro/glossary/gergely-jeno-kolozsvar-1896-marc-4-1974-maj-15-kolozsvar/>
6. A Babeș–Bolyai Tudományegyetem matematikai és informatikai karának honlapja. <https://www.cs.ubbcluj.ro/profesor-gergely-jeno/>
7. Digitéka – Erdélyi digitális tudománytár, <https://digiteka.ro/>
8. Kása Zoltán: Negyven éve hunyt el Gergely Jenő matematikus, *Historia Scientiarum*, 2014/12, 14–24. https://www.emt.ro/downloads/historia/historia_scientiarum_2014_12.pdf
9. Gergely Jenő hagyatéka (a család tulajdonában)
10. Levéltár, Babeș–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
11. Kolozsvári Református Kollégium évkönyvei, <https://adt.arcanum.com/hu>

¹⁵ Matematika a Bolyain, Adalékok a matematika történetéhez a Bolyai Tudományegyetemen 1945–1959 dokumentumfilm, 2017. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLWEieksj1lgUwZoPjDS4HKPITqaeX6ygg>